

Az első bécsi döntés megjelenítése a korabeli kárpátaljai sajtóviasszhang alapján

Rezümé. A kutatás Kárpátalja XX. századi története első felére, ezen belül is az 1938–39 közötti események időszakára terjed ki. Az Európában zajló hatalmi átrétegződés az 1930-as évek folyamán maga után vonta az újbóli területrendezés lehetőségét az első világháborúban vesztes országok számára. Az első bécsi döntést megelőző diplomáciai események sajtóbeli lecsapódásának és magának a döntés megítélésének az ismertetése kerül kifejtésre az alábbiakban. Az olvasó képet kaphat a XX. század történelmét formáló szerződéseken, a közvéleményt alakító újságcikkeken, hirdetéseken keresztül az 1938-as év eseményeiből.

Резюме. Темою нашого дослідження є Закарпаття у першій половині ХХ століття, в тому числі події, які охоплюють період 1938-39-х років, коли край знову відійшов до складу Угорщини завдяки рішенням Першого Віденського арбітражу. Наприкінці 1930-х років у Центральній Європі виникла гостра міжнародна криза. У тогочасних прес-релізах також представлені: питання про Мюнхенську конвенцію, про автономію Закарпаття у складі Чехословацької Республіки, про переговори у Комаромі, а також питання дипломатичних закордонних візитів угорського та іноземних урядів.

Abstract. Redistribution of power, which took place in Europe in the 1930s, entailed a new opportunity for the countries which had lost World War I to make changes in the division of territories. I would like to present how the events of diplomatic history which took place before the First Vienna Award were covered in the press and the judgement of the award itself. Through the investigation of agreements which influenced the history of the 20th century, and through the newspaper articles which formed the public opinion, the reader can gain a deeper insight into the events which took place in 1938.

„Ez a léggör szerfelett kedvezett annak, hogy a történettudomány beszoruljon a „nemzeti” keretekbe, és mindent a kölcsönös sérelmek síkján jelenítsen meg.”¹
(Ormos Mária)

Az 1930-as évek második felére, az első világháborút lezáró Párizs-környéki békek válságba kerülésének idején Kárpátalja területe az első Csehszlovák Köztársasághoz tartozott. A magyar kormány revíziós politikája akkor érhetett el eredményt, amikor egész Európában változások mentek végbe, illetve a nemzetközi diplomácia erre lehetőséget adott. Erre akkor került sor, amikor a versailles-i békerendszer felszámolását célul tűző Németország és Olaszország élére két olyan meghatározó egyéniség állt, akik érvényesíteni tudták törekvéseiket az „Európai új rend” megteremtése céljából. Az első lépés a revízió végrehajtása felé a müncheni egyezmény létrejötte volt 1938. szeptember 29–30-án, amelyen Németország, Olaszország, Franciaország és Nagy-Britannia képviselői hoztak döntést.

* A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola volt hallgatója. A tanulmányt Molnár D. Erzsébet lektorálta. * Колишній студент Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці II. Науковий керівник даної роботи: Молнар Д. Єлізавета. * Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian Institute, former student. The study was supervised by Molnár D. Erzsébet.

¹ ORMOS MÁRIA: *A történelem és a történettudományok*. Budapest, 2003, Nemzeti Tankönyvkiadó. 73.

Az első bécsi döntés létrejötté 1938. november 2-án hozta el a várt eredményt a magyar kormány számára.

A munka célja bemutatni az első bécsi döntés megjelenését a helyi sajtó tükrében, Kárpátalja alföldi része visszacsatolásának körülményeit, illetve a korabeli újságcikkek hasábjain keresztül láttatni a vizsgált korszak sajtóosságait. Az autonómia státusza körül kialakult helyzet, a kényszerkörülmények miatti megoldási lehetőségek, az első bécsi döntést megelőző diplomáciai események sajtóbeli lecsapódásának és magának a döntés megítélésének az ismertetése kerülnek kifejtésre az alábbiakban.

A munka központi részét a helyi sajtóban megjelent cikkek, hirdetések jelentették, amelyek napjainkban a Kárpátaljai Területi Állami Levéltár Beregszászi Részlegén és az Országos Széchenyi Könyvtárban találhatóak, a feldolgozásra került sajtóorgánumok a következők voltak: *Az Óslakó*², a *Földmunkás*³, a *Kárpáti Magyar Gazda*⁴, az *Új Közlöny*⁵, a *Magyar Élet*⁶, a *Nova Szvoboda* (Нова Свобода)⁷, a *Ruszkij Visztnik* (Русскій Вѣстникъ)⁸, a *Ruszkij Narodnij Holosz* (Русскій Народный Голось)⁹, az *Ukrajinszke Szlovo* (Українське Слово)¹⁰, a *Felvidéki Hadirokkantaknak Lapja*¹¹, a *Kárpátalja*¹², a *Kárpáti Híradó*¹³, a *Kárpáti Magyar Hírlap*¹⁴, az *Ungvári Közlöny*¹⁵, a *Beregi Újság*¹⁶ és a *Prágai Magyar Hírlap*¹⁷. A továbbiakban a hivatkozások alkalmával a szláv nyelvű lapok megnevezése és az azokból vett cikkek címe cirill betűs írással szerepelnek a munkában.

Az objektív kép kialakítása egy-egy adott korszakról nem lehet teljes többféle nézőpont megvizsgálása nélkül, emiatt célszerű áttekinteni a témát különböző szempontok alapján feldolgozó szakirodalmat. Az 1938–39 közötti időszakról sok monográfia, tanulmány és konferenciakötet született. A korabeli feldolgozások, kiadványok, emlékiratok, dokumentumok fontos részét képezik a kutatásnak, mert a korban keletkezett vagy utólagosan kiadott művek a történelmet átélte személyek gondolatvilágát osztják meg az olvasóval. A választott téma feldolgozásában, a Kárpátalján megjelenő korabeli sajtótermékekben való tájékozódást illetően fontos szerepe volt a korabeli sajtó kiadványainak bibliográfiai adatait közlő munkáknak.

² Kárpátaljai Területi Állami Levéltár (Державний архів Закарпатської області, a továbbiakban: KTÁL), *Az Óslakó*, 1938–39

³ KTÁL, *Földmunkás*, 1938

⁴ KTÁL, *Kárpáti Magyar Gazda*, 1938–39

⁵ KTÁL, *Új Közlöny*, 1938–39

⁶ KTÁL, *Magyar Élet*, 1938

⁷ KTÁL, *Nova Szvoboda* (Нова Свобода), 1938

⁸ KTÁL, *Ruszkij Visztnik* (Русскій Вѣстникъ), 1938–39

⁹ KTÁL, *Ruszkij Narodnij Holosz* (Русскій Народный Голось), 1938–39

¹⁰ KTÁL, *Ukrajinszke Szlovo* (Українське Слово), 1938

¹¹ Országos Széchenyi Könyvtár (a továbbiakban: OSZK), *Felvidéki Hadirokkantaknak Lapja*, 1938–39

¹² OSZK, *Kárpátalja*, 1938–39

¹³ OSZK, *Kárpáti Híradó*, 1938

¹⁴ OSZK, *Kárpáti Magyar Hírlap*, 1938–39

¹⁵ OSZK, *Ungvári Közlöny*, 1938–39

¹⁶ OSZK, *Beregi Újság*, 1938

¹⁷ OSZK, *Prágai Magyar Hírlap*, 1938

Az összes felhasznált szakirodalom elemzését a formai követelményekre való tekintettel nem lehet kivitelezni, ugyanakkor ezzel kapcsolatban általánosan elmondható, hogy a nemzetközi események bemutatása kiemelt szerepet kapott mindegyikben. Egyetértés van azt illetően, hogy nemigen létezett olyan hatalom, amely ne akarta volna saját legitimitását a történelem eszközeivel igazolni. Aligha lehetett vitatni, hogy a közép-európai nemzetközi események alakulásában jelentős szerepe volt a nyugat-európai diplomáciának. A szubjektivitás kiszűrése miatt, amit nem lehet teljesen kiküszöbölni, használatosak a munkában az ukrán történészek kiadványai. Mégis az elfogulatlanságra törekvés céljával, illetve a források használatával kevésbé torz kép alakítható ki a múltból. A történelmi megvilágításnak pedig nagy szerepe van a népek egymás közötti megértése, toleranciája tekintetében. A történelem tárgya ugyan az ember, de nem megítélni kell a múlt eseményit, ezáltal az embereket, hanem a tudomány eszközeivel és a történész képességeinek felhasználásával objektív képet szolgáltatni.

A két világháború közötti társadalmi nyilvánosság közvélemény-formáló intézményei között kiemelkedő volt a sajtó szerepe. A kormányon és a politikai pártokon kívül elsősorban ezeken keresztül látták el ismeretekkel és ideológiával a nagyközönséget. A sajtó funkciói a „tájékoztatás” mellett többnyire a közélet és társadalmi élet cselekvő szervezésére is kiterjedtek. Ebben az időszakban még kevés kritikai jellegű írással találkozunk. Az általunk vizsgált sajtóorgánumokra is igaz az a korszakra jellemző általános érvényű megállapítás, hogy már megfigyelhetőek a modern újságírás és lapszerkesztés elemei, illetve a korszerűsége törekvés.¹⁸ Az 1918-as államfordulatot követő első években az addigi magyar sajtó nagyobb részét megszüntették, de 1921–1922-től az új lapok alapítása már nagyobb nehézségek nélkül történt. A hatóságok a sajtót cenzúrázták, gyakori volt a lapok betiltása.¹⁹

A csehszlovákiai magyar nyelvű sajtóban az anyaországi sajtóvisszhang elsőbbsége volt a jellemző, és a külföldi hírek adaptálása. Az 1938-as évtől kezdve a hírek, tudósítások nem szóltak másról, mint a magyarok összefogásának szükségességéről, a magyar múltból, jelenről és jövőről, valamint a magyar érdekek sérelméről. A kijelentések fokozottan telítődtek etnikai tartalmakkal. Egyébként ebben az időszakban rendszeresen „üres helyek” jelentek meg a különböző sajtóorgánumokban, jelezve, hogy egy-egy cikket a cenzúra nem engedett megjelenni. A korábbinál jóval többen ismerték

¹⁸ VARGA ÉVA: Beszéd a határon. A szlovákiai és magyarországi határ menti sajtó 1918–1938 között. In: *Regio, Kisebbség, Politika, Társadalom*, 2000. 11. évfolyam, 4. szám. 106–107.

Lásd erről még: Zeidler Miklós: A magyar külpolitika és a civil társadalom a Horthy-korszakban. In: Pritz Pál, Sipos Balázs, Zeidler Miklós (szerk.): *Magyarország helye a 20. századi Európában*. Budapest, 2002 Akaprint Nyomda. 56.

¹⁹ HALÁSZ Marianna: A Kárpátaljai lakosság mindennapjai a korabeli magyar sajtó anyagai alapján az 1920-as években. In: *Társadalomtudományi Szemle*, 2009. XI. évfolyam, 3. szám. 80–81.

Lásd erről még: <http://adatbank.sk/lexikon/magyar-sajto-19181945/> (2014. 02. 28.). NESZMÉRI CSILLA: *A két világháború közötti Szlovéniai sajtó története.* <http://www.prominoritate.hu/folyoiratok/2009/ProMino09-4-03-Neszmeri.pdf> (2014.01. 27.)

fel a sajtópolitika fontosságát a külpolitikai és a diplomáciai célok megvalósításában, aminek eredményeként a sajtó is a diplomácia eszközévé vált.²⁰

A magyar kormány két világháború közötti hivatalos revíziós és nemzetiségpolitikai irányzatát Teleki Pál neve fémjelezte. Konceptiójának gyökerei a trianoni békekonzferenciára való felkészülés munkálataihoz nyúlnak vissza, amikor kidolgozta az ország területi integritása védelmében azt az érvelést, amely „*a magyarság és a Kárpát-medencét lakó egyéb nemzetiségek együttélésének szükségét, hasznát, feltételeit, és ennek az együttélésnek európai jelentőségét*” próbálta kihangsúlyozni.²¹

Az 1930-as évek közepe nem csupán Csehszlovákia, de az egész térség szempontjából fordulatot hozott. Az európai erőviszonyokban jól látható eltolódás jelentkezett. A gazdasági válságból viszonylag gyorsan talpra álló Németország mind gazdasági, mind katonai szempontból Anglia és Franciaország felé kerekedett, miközben a Közép-Kelet-Európai térségbe való gazdasági behatolása politikai térnyerést is eredményezett. Ezzel pedig fokozatosan semlegesítette Csehszlovákia biztonságának legfontosabb garantálóit.²²

Az 1938-as év diplomáciai látogatásai közkedvelt téma volt a magyar és szláv nyelvű sajtóban egyaránt. Többnyire olyan híradások láttak napvilágot, amelyek érinthették a közép-európai térséget. A kárpátaljai lapok általában minden a kisantantot érintő hírről igyekeztek beszámolni: „*A román belpolitika változása semmit sem változtat a kisántánt szilárdságán.*”²³ Nemcsak a kisantant, de a Duna-menti államok is fontosnak tartották a kompromisszumkeresést a problémás ügyek rendezése megoldásaként. Horthy Miklós és a magyar kormány tagjai számos alaklommal tettek diplomáciai látogatást Németországban vagy éppen Olaszországban, de nem hanyagolták el kapcsolataikat a szomszédos Lengyelországgal sem: „*Moszicki*

²⁰ VARGA, 2000. 114–115.

Lásd erről még: SIMON Attila: *A Csehszlovákiai magyar kisebbség helyzete*. http://adatbank.transindex.ro/regio/kisebbségkutatas/pdf/II_fej_05_Simon.pdf. (2014. 04. 28.). KTÁL, *A magyar igazság és szeretet*. Magyar Élet, 1938. október 26. XV. évfolyam, 39. szám, 1. KTÁL, *Az egységes magyar táborban most már a jobboldal és a középpárt mellett ott van a baloldal is, a haladó polgárság, munkásság és zsidóság*. Magyar Élet, 1938. október 26. XV. évfolyam, 39. szám, 1.

²¹ TILKOVSKY Lóránt: *Revízió és nemzetiségpolitika Magyarországon (1938–1941)*. Budapest, 1967, Akadémiai Kiadó. 323.

Lásd erről még: TELEKI Pál: *Időszerű nemzetközi politikai kérdések a politikai földrajz megvilágításában*. Budapest, 1931, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda. 15.

²² SIMON Attila: *Egy rövid esztendő krónikája. A szlovákiai magyarok 1938-ban*. Somorja, 2010, Fórum Kisebbségkutató Intézet. 70.

Lásd erről még: SZÓKE Domonkos: *Szellem és politika. Elemzések és elmélgedések a két világháború közötti Magyarország történelméről*. Debrecen, 2002, Kapitális Bt. 20. ZEIDLER MIKLÓS: *Mozgástér a kényszerpályán. A magyar külpolitika „választásai” a két világháború között*. In: Romsics Ignác (szerk.): *Mítoszok, legendák, tévhitek a 20. századi magyar történelemről*. Budapest, 2005, Osiris Kiadó. 178. ВЕГЕШ Микола: *Карпатська Україна. Документи і факти*. Ужгород, 2004, Карпати. 118.

²³ KTÁL, *Fényes fogadtatásban részesítették Prágában Micescu román külügyminisztert*. Új Közlöny, 1938. január 11. LX. évfolyam, 7. szám, 2.

Lásd erről még: KTÁL, *Наради в Будапешті. Українське Слово*, 20. січня 1938. рік видання VII, число 3. (237), 2. OSZK, *A jövő kulcsát kovácsolják a dunai térben*. Kárpáti Híradó, 1938. január 13. XV. évfolyam, 9. szám, 1.

*lengyel köztársasági elnök hívta meg februárra vadászni...[a kormányzót]*²⁴ A külföldi utazások a közös külpolitika tekintetében voltak jelentős lépések, hiszen a cél az első Csehszlovák Köztársaság kialakult határainak a felszámolása volt az első világháborúban vesztes államok részéről. Ezekről minden újság igyekezett tudósítani, akár külföldi állam- vagy kormányfő utazásairól volt szó, de még inkább a magyarországi kormánnyal kapcsolatosokról.

A csehszlovák kormánypárti magyar sajtóban gyakran teret kaptak a Csehszlovák Köztársaságot méltató, az államalakulat létrejöttéről megemlékező írások is. A sajtó megmaradása érdekében gyakran igyekezett méltatni a fennálló rendszert, vagy annak kiemelkedő alakjait. A magyar politikai élet személyeinek születésnapját ünneplő cikkek mellett a csehszlovák vezetőkkel kapcsolatban is jelentek meg hasonló tartalmúak: *A 60 éves Hodza Milán államférfiúi egyénisége* című cikkben a szerző úgy fogalmaz, hogy a legnagyobb politikus és a „szlovákok legjobb tulajdonságait hozta be” a politikába.²⁵ Az aktuális állam- és kormányfő felköszöntése bevett szokás volt, így minden korabeli sajtótermékben olvasható hasonló színezetű cikk.²⁶

Az egész térségben érvényesült Németország nyomasztó hegemoniája, amellyel egyre inkább növekvő politikai befolyás is párosult. Ausztria és a Szudéta-vidék bekebelezése már nemcsak fenyegetés volt, 1938-ban valósággá vált. Európa két vezető államának, Németországnak és Olaszországnak a kapcsolattartását fokozott figyelemben részesítette a nemzetközi politikai élet. Általában véve 1938 eleje a katonai erődemonstráció jegyében telt, mindenki arról beszélt, hogy egész Európa katonai mozgósításba kezdett.²⁷

Az 1935-től a kormányfői tisztséget betöltő Milan Hodža jól érzékelte az Adolf Hitler által tett kijelentések és lépések súlyát. De azon intézkedései, ame-

²⁴ OSZK, *Lengyelországi vadászatra hívták meg Horthy magyar kormányzót*. Kárpáti Híradó, 1938. január 13. XV. évfolyam, 9. szám, 2.

Lásd erről még: KTÁL, *Horthy Miklós utazása*. Földmunkás, 1938. február 15. II. évfolyam, 2. szám, 1. RÁNKI György: *Oszd meg és uralkodj! Kelet-Európai államfők Hitlernél!* <http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/historia/82-03/ch11.htm> (2014. 02. 28.)

²⁵ OSZK, *A 60 éves Hodza Milán államférfiúi egyénisége*. Kárpátalja, 1938. január 31. VI. évfolyam, 5. szám, 1. Lásd erről még: SIMON, 2010, 80.

²⁶ OSZK, *Születésnap*. Kárpátalja, 1938. március 7. VI. évfolyam, 10. szám, 1.

Lásd erről még: OSZK, *Dr. Hodža Milán*. Beregi Újság, 1938. január 30. XVIII. évfolyam, 5. szám, 1. OSZK, *Podkarpatszka Rusz csatlakozásának 19. évfordulóján nagyszabású ünnepség volt Ungváron, Beregszászon és egész Podkarpatszka Ruszban*. Kárpátalja, 1938. május 9. VI. évfolyam, 18. szám, 1.

²⁷ KTÁL, *Італія вітає Гітлера. Українське Слово*, 9. березня 1938. рік видання VII., число 11. (245), 2. Lásd erről még: VEHES Mikola–TOKAR Marian: Kárpátalja (Podkarpatszka Rusz/Kárpáti Ukrajna) kérdése a nemzetközi politikában. In: Fedinec Csilla, Vehes Mikola (szerk.): *Kárpátalja 1919-2009 történelem, politika, kultúra*. Ungvár, 2010, Argumentum MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete, Ungvári Nemzeti Egyetem Politikai Regionalizmus Kutatóintézete. 91-92. ZEIDLER, 2005. 178. SIPOS PÉTER: *A kormányzó. Horthy Miklós!* <http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/historia/90-056/ch02.html> (2014. 02. 28.)

SZINAI MIKLÓS–SZÜCS LÁSZLÓ: *Horthy Miklós tikos iratai*. Budapest, 1963, Kossuth Könyvkiadó. 179-180. DIÓSZEGI László: *A nagyhatalmak és a Duna-medence az 1930-as években*. In Romsics Ignác (szerk.): *Magyarország és a nagyhatalmak a 20. században*. Budapest, 1995, Teleki László Alapítvány. 99. СЕРЧО, ПЕТРО: *Карпато-Українська держава*. Львів, 1994, Атлас. 138. NESZMÉRI/ <http://www.prominoritate.hu/folyoiratok/2009/ProMino09-4-03-Neszmeri.pdf>. (2014. 01. 27.)

lyek a csehszlovák nemzetiségi politika megreformálása érdekében jöttek létre már elkésettnek bizonyultak. A miniszterelnök az úgynevezett nemzetiségi státútum („Národnostný štatút”²⁸) bevezetését tervezte, hogy oldja a fennálló helyzetet az országban.²⁹ Az első világháború vesztes és győztes államai nem voltak elégedettek a nemzetközi kisebbségvédelemmel, a győztesek sokallták, a vesztesek kevesellték. A kisebbségvédelemről folytatott vita mögött azonban egy idő után már nyilvánvalóvá vált az államok valódi törekvése: a háborúból területi veszteséggel kikerülőök a békeszerződések revízióját, míg az új vagy megnagyobbodott területű államok a nemzetiségek lehetőleg mihamarabbi asszimilációját akarták elérni. A vesztes államok szemei előtt nem a kisebbségek helyzetének rendezése, hanem a területszerzés, az első világháború utáni megaláztatás felszámolása lebegett.³⁰

Már az előbbieken említést nyert a diplomáciai kapcsolatok fontossága, így az Imrédy Béla magyar miniszterelnök és Kánya Kálmán külügyminiszter 1938. július 24-i olaszországi látogatása az országra gyakorolt német befolyás elhatalmasodása elleni fellépés egyik lehetőségévé vált. A Németországgal szembeni magyar pozíciók megerősítésének másik fontos elemét a kisantant országokkal történő megegyezésben vélték felfedezni, aminek eredménye az 1938. augusztus második felében aláírt bledi egyezmény volt. Ebben Magyarország lemondott a határok erőszakos megváltoztatásának eszközéről, cserében viszont a kisantant államok elismerték fegyverkezési egyenjogúságát. Budapestnek sikerült az egyezmény életbe lépését a kisantant országokkal kötött kisebbségvédelmi megállapodásokhoz kötnie, így a magyar diplomácia még nagyobb sikert könyvelhetett el.³¹ Az egyezmény hírét és jelentőségét nem hagyta figyelmen kívül a helyi sajtó sem:

²⁸ Milan Hodža csehszlovák miniszterelnök (1935–1938) nevével fémjelzett 1938 márciusi nemzetiségi státútumtervezet. A nemzetiségi státútum az első Csehszlovák Köztársaságban élő nemzetek viszonyának átrendezésére vonatkozott, amely a polgárok teljes egyenjogúságát, a nemzetiségek arányos képviselését az államigazgatásban és a gazdaságban, a költségvetés arányos elosztását, a nemzetiségek oktatási és kulturális autonómiáját ígérte. A rendezés fontos részét képezte volna az egyéb nemzetiségek nyelvének egyenjogúsítása, a kisebbségek által lakott térségekben hivatalos nyelvként való használatát előíró törvény megalkotása. A státútum a közigazgatás decentralizációjának tervét is tartalmazta.

²⁹ КТÁЛ, Національний статут. Українське Слово, 20. квітня 1938. рік видання VII, число 23. (257), 3. Lásd erről még: КТÁЛ, Конференція чеських міністрів з представниками судетських німців. Українське Слово, 29. червня 1938. рік видання VII, число 42. (276), 1. SIMON, 2010. 83. SALLAY Gergely: *Az autonómiától a revízióig. A csehszlovákiai Egyesült Magyar Párt politikai koncepciójának változása az 1938. évi müncheni válság hatására.* / <http://mek.oszk.hu/09300/09396/html/02.htm> (2014. 02. 27.). BÁNSZKI HAJNALKA: Szlovákia és Kárpátalja 1938–39-ben. Hasonlóságok és különbségek. In: Zubánics László (szerk.): *A magyar–ukrán közös múlt és jelen: összekötő és elválasztó „fehér foltok”. Спільне українсько-угорське минуле і сьогодення: „білі плями”, що віддаляють та об’єднують*. Beregszász–Ungvár, 2011, Intermix Kiadó. 53.

³⁰ EILER Ferenc: *A népszövetségi nemzetközi kisebbségvédelmi rendszer működése az első években.* / http://adatbank.transindex.ro/regio/kisebbségkutatás/pdf/1_fej_09_Eiler.pdf (2014. 01. 27.)

³¹ PRITZ Pál: Magyarország helye a 20. századi Európában. In: Pritz Pál, Sipos Balázs, Zeidler Miklós (szerk.): *Magyarország helye a 20. századi Európában.* Budapest, 2002, Akaprint Nyomda. 32. Lásd erről még: КТÁЛ, *Hitler és Mussolini szeptemberben Budapestre látogat.* Kárpáti Magyar Gazda, 1938. július 24. XIV. évfolyam, 31. szám, 1. SIMON, 2010. 171.

*A magyar kérdés állt a bledi kisantant értekezlet középpontjában.*³² Sokan várták a helyzet békés megoldását a találkozótól: *Bled csak nyitány a dunavölgyi problémák megoldásának lehetőségéhez.*³³

Az első Csehszlovák Köztársaság elsődleges problémája a szudétanémet kérdés rendezése volt, mert ez maga után vonhatta a szomszédos államok területigényeit. Végül a szeptember 29-én megtartott müncheni konferencián a német többségű területek Németországnak való átadásáról döntöttek. A tárgyalásokról kirekesztett Csehszlovákia számára nem maradt más lehetőség, mint a döntés elfogadása.³⁴ A müncheni konferencia híre bombaként robbant a sajtóban, az egyezménynek jelentős szerepet tulajdonított valamennyi nyomtatott médium, amiben nem tévedtek, hiszen ez az esemény a második világháborúhoz vezető út egyik kulcsfontosságú momentumává lett, sőt a világháború végén is meghatározó szerepre tett szert, mert az aláírásának dátuma volt a területrendezések elfogadásának időpontbeli határvonala.³⁵

Az előzőekben láthattuk, hogy a helyi sajtóban megjelent cikkek, közlemények végigkísérték a visszacsatolás menetét és annak előszeleit is bemutatták: a magyar és külföldi kormányok utazásait Európa-szerte, a nemzeti státútum kérdését a csehszlovák parlament előtt, a müncheni egyezmény létrejöttének körülményeit. Általánosan elmondható, legyen az szláv vagy magyar nyelvű sajtó, hogy a külföldi diplomáciai utaknak egyaránt nagy jelentőséget tulajdonított. Ezeknek az

³² OSZK, *A magyar kérdés állt a bledi kisantant értekezlet középpontjában*. Kárpáti Híradó, 1938. augusztus 24. XV. évfolyam, 143. szám, 1.

Lásd erről még: OSZK, *A magyar kérdés a kisantant tanácskozásainak előterében*. Prágai Magyar Hírlap, 1938. augusztus 21. XVIII. évfolyam, 190. (4633) szám, 3. OSZK, *Magyarország támadást kizáró megegyezést kötött a kisantanttal*. Prágai Magyar Hírlap, 1938. augusztus 24. XVIII. évfolyam, 192. (4635) szám, 1. КТÁL, Європейська сензація: Договір Мадярщини з Малою Антантою. Нова Свобода, 26. серпня 1938. річник I. (XXXIX.), число 56. 1.

³³ OSZK, *Bled csak nyitány a dunavölgyi problémák megoldásának lehetőségéhez*. Kárpáti Híradó, 1938. augusztus 26. XV. évfolyam, 145. szám, 1.

³⁴ КТÁL, День 29. вересня 1938. р. Українське Слово, 8. жовтня 1938. рік видання VII, число 60. (294), 1. Lásd erről még: КТÁL, Гітлер – Чемберлейн – Мусоліні – Даладіє радяться. Нова Свобода, 30. вересня 1938. річник I. (XXXIX.), число 84. 1. Карпатська Україна (1938-1939). Збірник архівних документів і матеріалів. Редактори: Делеган М. В., Вискварко С. А. Ужгород, 2009, Карпати. 44. Олашин, Андрій: Історія Закарпаття. Посібник з краєзнавства. Мукачево, 2009, «Карпатська вежа», 189–190. SIMON, 2010. 167. VEHES Mikola–ТОКАР Маріан: A müncheni egyezmény. In: Fedinec Csilla, VEHES Mikola (szerk.): Kárpátalja 1919-2009 történelem, politika, kultúra. Ungvár, 2010, Argumentum MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete, Ungvári Nemzeti Egyetem Politikai Regionalizmus Kutatóintézete. 91-92. ВЕГЕШ МИКОЛА – ТОКАР МАРІАН – БАСАРАБ МИХАЙЛО: Карпатська Україна в контексті українського державотворення: навчальний посібник. Ужгород, 2008, Карпати. 44–48. *Felvidékünk-honvédségünk (Trianontól-Kassáig). Történelmi eseménysorozat képekkel*. Felelős igazgató: Györy Aladár. Budapest, 1939, a Vitézi Rend Zrínyi Csoportjának kiadása, Stádium Sajtóvállalat Rt. 56–59. СТЕРЧО, 1994. 151–159. ВЕГЕШ, 2004. 117–119. BRENOVIC László: *Nemzetiségi politika a visszacsatolt Kárpátalján 1939–1940*. Ungvár, 2010, Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség. 84.

³⁵ OSZK, *Utolsó kísérlet a béke megteremtésére*. Prágai Magyar Hírlap, 1938. szeptember 30. XVIII. évfolyam, 223. (4666) szám, 1.

Lásd erről még: ВЕГЕШ, 2004. 118.

utaknak a fontosságát az adta, hogy látni lehetett melyik ország milyen ideológia felé lojális és remél attól támogatást a jövőbeli terveihez. A nemzetiségi kérdés kiéleződésének tekintetében nyilvánvaló a csehszlovák kormány szerepe, de ezen túl a felelősség nem vonható el a versailles-i békerendszer felszámolását céluló és a nemzetközi diplomáciát formáló nagyhatalmi érdekektől sem.

A saját valós idejében legitimnek tartott müncheni döntés – annak ellenére, hogy a magyar revízióról nem döntött – fontos lökést adott, hiszen megteremtette az etnikai elvű határrevízió precedensét. Ezzel pedig olyan rést ütött a versailles-i határok rendszerén, amely nyomán az újabb változásokat már nem lehetett feltartóztatni. A lengyel kormány, amely szeptember utolsó napjaiban konkrét területi ígéreteket kapott Eduard Beneš elnöktől, ultimátumot intézett Prágához, az általa igényelt területek azonnali átadását követelve, amire október 1-jén sor is került. A magyar és lengyel kisebbség helyzetének a rendezését a helyi sajtóban többnyire együtt kezelték.³⁶

A magyar és csehszlovák kormány közötti tárgyalások az új határ kijelölése kapcsán Komáromban kezdődtek, amelyről a híradások már korán megjelentek, illetve az egész folyamatot végig lehetett követni főként a magyar nyelvű sajtóban. Az 1938. október 9-én, az esti órákban megkezdődött tárgyalások menetét és eredményét alapvetően meghatározta az, hogy a tárgyalóasztalhoz két teljesen eltérően felkészült és motivált küldöttség ült le. Azonban – egyes történelmi vélemények szerint – a magyar fél felelősségét sem lehet elhanyagolni az eredmény elmaradásában, mert az 1910-es népszámlálás adataihoz ragaszkodó magyar küldöttség magatartása nehezítette a kétoldalú tárgyalást.³⁷ Ezt követően a magyar–szlovák államhatár kérdése a nemzetközi diplomácia színterére tevődött át, a következő napokban szinte

³⁶ OSZK, *A szudéta-német területek átadása megkezdődött*. Prágai Magyar Hírlap, 1938. október 2. XVII. évfolyam, 225. (4668) szám, 1.

Lásd erről még: OSZK, *Pótnyilatkozat a lengyel és a magyar kérdés megoldásáról*. Prágai Magyar Hírlap, 1938. október 2. XVII. évfolyam, 225. (4668) szám, 7. KTÁL, Польская нота и мадьярскій вопросъ. Русскій Вѣстникъ, 9. октябрия 1938. годъ наданія XVII. №29. 5. SIMON, i. m. 2010. 186. *Felvidékünk-honvédségünk (Trianontól-Kassáig). Történelmi eseménysorozat képekkel*, 1939. 56-59. THOMAS VON AHN: „Új szellem szlovenszkón”. *Betekintések Szvatkó Pál Csehszlovákiai magyar „Kulturpolitikai Szemlé”-jébe (1937–38)*./ <http://www.prominoritate.hu/folyoiratok/2009/ProMino09-4-04-Ahn.pdf> (2014. 03. 31.).

³⁷ SIMON, 2010. 206.

Lásd erről még: KTÁL, Наша країна європейська проблема. Українське Слово, 14. жовтня 1938. рік видання VII, число 61. (296), 1. KTÁL, Переговори въ Комарно прервані. Русскій Народный Голосъ, 16. октябрия 1938. годъ нрд. V. №219. 1. KTÁL, *Vojna ne budet! V Komarome*. Русскій Вѣстникъ, 16. октябрия 1938. 2. (nincs évfolyam és szám megnevezve). OSZK, *A komáromi tárgyalások ötödik napja*. Kárpáti Híradó, 1938. október 14. XV. évfolyam, 172. szám, 1. OSZK, *Magyarország a nagyhatalmakhoz fordul*. Prágai Magyar Hírlap, 1938. október 15. XVII. évfolyam, 236. (4679) szám, 1. OSZK, *A magyar kormány nem fogadta el a negyedik csehszlovák javaslatot sem*. Kárpáti Híradó, 1938. október. 25. XV. évfolyam, 180. szám, 1. OSZK, *R. Vozáry Aladár nyilatkozata a komáromi tárgyalásokról, a magyar–ruszin viszonyról, a kárpátaljai magyarság kérdéséről*. Kárpáti Híradó, 1938. október. 18. XV. évfolyam, 175. szám, 1. Szegedy-Maszák Mihály: *Ködképek a diplomáciában Szegedy-Maszák Aladár visszaemlékezései*. In: Romsics Ignác (szerk.): *Magyarország és a nagyhatalmak a 20. században*. Budapest, 1995, Teleki László Alapítvány. 174. VEHES–TOKAR, 2010. 92–93. *Felvidékünk-honvédségünk (Trianontól-Kassáig). Történelmi eseménysorozat képekkel*, 1939. 63–65. SIMON, 2010. 206. 93. ВЕГЕШ–ТОКАР–БАЦАРАБ, 2009. 48–50.

egymást váltották a delegációk Németországban. A két érintett ország végül Németország és Olaszország jóindulatában bízhatott, továbbá garanciát vállaltak, hogy a döntést magukra nézve kötelezőnek fogják tekinteni. Ezzel a döntéssel mindkét fél egyet értett: „*Németország és Olaszország döntőbíráskodása a legjobb mód a nehézségek elintézésére és különösen a kárpátorosz probléma gyors megoldására*”³⁸ – ilyen és ehhez hasonló tartalmú vezércikkek, tudósítások sorra jelentek meg a különböző kárpátaljai sajtótermékekben.³⁹

A Belvedere-kastélyban tartották meg a végső ülést. A megállapodás értelmében a csehszlovák államnak gondoskodnia kellett arról, hogy a területek sértetlenül adódjanak vissza. Továbbá biztosítani kellett a területükön maradó egyéb nemzetiségek jogait.⁴⁰ Az új határ Bótrágy, Kis- és Nagygut, Jánosi, Kovászó, Oroszi, Keresztúr, Újlak, Beregszász, Órdarma, Ungvár, Radvánc, Daróc, Nagygejőc, Korláthelme, Nagydobrony, Barkaszó, Izsnyéte, Várkulcs, Munkács, Fornos, Schönborn, Felsőremete, Salánk, Mátyfalva, Csoma, Feketeardó vonalon húzódott. Az első bécsi döntés öt mai Kárpátaljai járást érintett: Ungvár, Munkács, Beregszász, Nagyszőlős, Ilosva.⁴¹ A visszacsatolt terület nagysága 11 927 km², lakossága 10 41 101 fő volt. Európa nagyhatalmai hallgatólagosan elismerték ugyan a területszerzéseket, aminek két oka lehetett:

³⁸ OSZK, *Olaszország és Németország hamarosan dönt a magyar–csehszlovák határkérdésben*. Prágai Magyar Hírlap, 1938. október 30. XVII. évfolyam, 248. (4691) szám, 1.

Lásd erről még: KTÁL, *Ribbentrop római tárgyalásai*. Új Közlöny, 1938. október 30. LX. évfolyam, 248. szám, 2. KTÁL, *Berlin és Róma dönt*. Új Közlöny, 1938. október 29. LX. évfolyam, 247. szám, 1. ZEIDLER, 2005. 181. VEHES–TOKAR, 2010. 93. SIMON, 2010. 223–224. CSANÁDI György: *Sorsfordító évek sodrában*. Ungvár, 2004, Poli Print. 115. DUPKA, 2000. 24–25.

³⁹ OSZK, *Komáromra összpontosul a világ figyelme*. Kárpáti Hiradó, 1938. október 12. XV. évfolyam, 170. szám, 1.

Lásd erről még: OSZK, *Vasárnap tárgyalnak Komáromban a magyar területek visszacsatolásáról*. Prágai Magyar Hírlap, 1938. október 9. XVII. évfolyam, 231. (4674) szám, 1. KTÁL, Переговоры в Комарно. Русский Народный Голосъ, 14. октября 1938. годъ нрд. V. №218. 1. KTÁL, Приятельська нога Мадярщини. Українське Слово, 8. жовтня 1938. рік видання VII, число 60. (294), 2. KTÁL, Мадьяри вьяясняють положеніе. Русский Народный Голосъ, 16. октября 1938. годъ нрд. V. №219. 1. СЕРЧО, і. м. 1994. 160–162.

⁴⁰ VEHES Mikola–TOKAR Marian: Az első bécsi döntés. In: Fedinec Csilla, Vehes Mikola (szerk.): *Kárpátalja 1919–2009 történelem, politika, kultúra*. Ungvár, 2010, Argumentum MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete, Ungvári Nemzeti Egyetem Politikai Regionalizmus Kutatóintézete. 94–95.

Lásd erről még: OSZK, *Csonka Kárpátország egész területén forrong a ruszinság a csehukránok ellen*. Kárpáti Magyar Hírlap, 1938. november 22. LX. évfolyam, 265. szám, 3. VITÉZ KOLLÁNYI Károly: *Kárpáti trilógia*. Pomáz, 2005, Kráter Műhely Egyesület. 306–307. *Felvidékünk-honvédségünk (Triantonól-Kassáig)*. Történelmi eseménysorozat képekkel, 1939. 103–112. DUPKA György: *Kárpátalja magyarsága. Honismereti kézikönyv*. Budapest, 2000, a Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága, Makro és Kiss Nyomda Kft. 26. СЕРЧО, 1994. 175–17. ВЕГЕШ, 2004. 117–119. 134–135. *Карпатська Україна (1938–1939)*. Збірник архівних документів і матеріалів. 1999. 234. ВЕГЕШ–ТОКАР–БАСАРАБ, 2008. 50–53.

⁴¹ VEHES–TOKAR, 2010. 94–95.

Lásd erről még: ВЕГЕШ, 2004. 117–119.

az 1930-as években a britek „appeasmeant” politikája⁴², illetve Adolf Hitler müncheni ígérete: „*nincs több területi kívánságom*”, de miután Hitler mégis bevonult Prágába, Neville Chamberlaine brit miniszterelnök kijelentette: vége az appeasmeant politikának.⁴³

A terület visszacsatolása úgy jelent meg, mint régen várt igazságtétel: *Győzött a magyar igazság!*⁴⁴ A mintegy 20 év alatt viszont számos demográfiai és társadalmi változás ment végbe a lakosság összetételében. A Felvidék területének népessége nem csupán a magyar etnikumhoz tartozó lakosságból állt, hiszen éltek itt ruszinok, ukránok, szlovákok, csehek, németek (és még kisebb számban egyéb nemzetiségek is), így a visszacsatolás megítélése is eltérő volt. Ezenkívül a területen jelen lévő gazdasági problémákkal is fel kellett venni a harcot.⁴⁵

A magyar sajtóban rengeteg, a visszacsatolást éltető, és gyakran a túlzásoktól sem mentes megfogalmazásban jelentek meg hírközlések. Általában nem elégedettek a visszatért terület nagyságával, gyakran pedig úgy jelenítették meg, mint nagy elnyomásból és rabságból való felszabadulást.⁴⁶ A problémás kérdés sokáig a ruszinok lakta területek hovatartozása volt, illetve sok demonstrációt tartottak a közös lengyel–magyar határ visszaállítása érdekében. A ruszinok lakta terület Magyarországhoz csatolásának jogosságát szintén a történelmi múltban keresték, gyakran pedig az első Csehszlovák Köztársaság kötelékében eltöltött közös

⁴² Neville Chamberlain (1937–1940) miniszterelnöksége alatt a brit külpolitika irányvonala az 1930-as években. A kialakulóban lévő kontinentális konfliktus elhárítására alkalmazott megengedési politika.

⁴³ BÁN D. András: A közép-kelet-európai brit külpolitika és Magyarország 1939–47. In: Romsics Ignác (szerk.): *Magyarország és a nagyhatalmak a 20. században*. Budapest, 1995, Teleki László Alapítvány. 140.

Lásd erről még: MOLNÁR D. István–MOLNÁR József–VEHES Mikola–OSZTAPEC Jurij–OFICINSZKIJ Roman–TOKAR Marian–FEDINED Csilla–CSERNICKÓ István: *Хроніка Закарпаття (1867–2010). Кárpátalja évszámokban (1867–2010). Нпукowo-дослідний інститут політичної регіоналістики. Серія „Studia Regionalistica” Ужгород, Видавництво УЖНУ „Говерла”, 2011. 70-95. ВОТЛІК, 2000. 212. DUPKA, 2000. 26-27. VITÉZ KOLLÁNYI, 2005. 307. ZUBÁNICS, 2011. 12. SZABÓ József–M. SZABÓ Miklós: *A magyar katonai repülés története 1938-2008*. Budapest, 2008, Zrínyi Kiadó. 11-13. ПОПОВИЧ, 2008. 7-9. БЕНЕДЕК, АНДРАШ Ш.: Сосідьї добрі втеляякі. Русини gens fidelissima. Ужгород, 2001, ПоліПрінт. 136. GÁL Vilmos–TAR Attila Szilárd: *Dokumentumok a XX. század történetéhez*. Budapest, 2001, Nemzeti Tankönyvkiadó. 127.*

⁴⁴ OSZK, *Győzött a magyar igazság!* Kárpáti Híradó, 1938. november 3. XV. évfolyam, 185. szám, 1. 45 OSZK, *Életképes-e a felvidék a mai formációban*. Kárpáti Magyar Hírlap, 1938. november 18. XIX. évfolyam, 133. szám, 2.

⁴⁶ OSZK, *Boldog Magyarország*. Kárpáti Magyar Hírlap, 1938. november 16. XIX. évfolyam, 131. szám, 3.

Lásd erről még: KTÁL, *Minket, a Párkánytól Feketeadóig terjedő földet, tehát azt a boldogságával betelni alig tudó területet, amely most szabadult fel a 20 éves rabság alól: megtettek Felvidéknek*. Az Őslakó, 1939. január 15. II. évfolyam, 3. szám, 1. OSZK, *Magyarok! Felvidéki Hadirokkantaknak Lapja*, 1938. november 27. VI. évfolyam, 1. szám, 1. OSZK, *Ungvár felszabadult!* Kárpáti Magyar Hírlap, 1938. november 13. XIX. évfolyam, 129. szám, 1. OSZK, *Vége a gyalázatos cseh terrornak és elnyomásnak Munkács város felszabadulásának boldogságos napja*. Kárpáti Híradó, 1938. november 13. XV. évfolyam, 190. szám, 1. OSZK, *Leírhatatlan lelkesedéssel fogadta Ungvár a magyar csapatok bevonulását*. Ungvári Közlöny, 1938. november 12. LX. évfolyam, 257. szám, 1.

sérelmekre hivatkoztak.⁴⁷ A magyar kötelékbe kerülés jelentőségét gyakran a magyar nyelv szabad használatával vagy egyes, a magyarság összetartozását szimbolizáló tárgyak visszatérésével igyekeztek még inkább jelentőségteljesebbé tenni.⁴⁸

Mindazok a területi és politikai változások, amelyek régióinkban az 1938-as évben lezajlottak, már annak a folyamatnak az első látható eredményei voltak, amelyek a következő évben a második világháborúhoz vezettek. Ma már azt is jól tudjuk, hogy az első bécsi döntés néhány évig volt érvényben, majd a győztes hatalmak a müncheni egyezmény „részeként” azt is érvénytelenítették. Ugyanakkor a döntés utólagos semmissé nyilvánítása nem írja felül a két világháború közötti első Csehszlovák Köztársaság nemzetiségi politikájának hiányosságait, vagy az egyes nemzetek önállósodási törekvéseinek jogosságát. A mai Kárpátalja területe olyan légkörben volt, mely lehetővé tette ugyan a demokratikus értékekhez való jogot, ugyanakkor féket is szabott azoknak. Az Európában zajló hatalmi átrétegződés maga után vonta az újbóli területrendezés lehetőségét az első világháborúban vesztes országok számára. A sajtó által a revízió pozitív vagy negatív megítélése egyértelműen a háttérben álló politikai vezetők egyik vagy másik kormányhoz való lojalitásától függött. Ugyanakkor ez nem általánosítható a társadalom egészére, mivel Kárpátalja mindig is egy színes forgatag volt etnikai összetételét tekintve. Illetve az egyes nemzetek tagjai a jobb megélhetés reményét inkább láthatták egy éppen megerősödő Magyarországon, mint egy darabjaira hulló Csehszlovákiában.

FELHASZNÁLT IRODALOM

LEVÉLTÁRI FORRÁSOK

Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára (OSZK Kézirattár)
 Felvidéki Hadirokkantaknak Lapja 1938–39
 Kárpátalja 1938–39
 Kárpáti Híradó 1938
 Kárpáti Magyar Hírlap 1938–39
 Ungvári Közlöny 1938–39

⁴⁷ OSZK, *Tizenötezer főnyi magyar követelte Ungvárott a lengyel magyar közös határt*. Ungvári Közlöny, 1938. november 15. LX. évfolyam, 259. szám, 1.

Lásd erről még: OSZK, *Ötszáz ruszin község követeli Magyarországhoz való csatolását*. Ungvári Közlöny, 1938. november 16. LX. évfolyam, 260. szám, 4. OSZK, *Ha München nagy lépés volt a béke felé, akkor Bécs gátként áll a megbékülés útján*. Ungvári Közlöny, 1938. december 20. LX. évfolyam, 288. szám, 2. OSZK, *Magyar-lengyel határt! Vasárnap tüntető fáklyamenet Ungváron*. Kárpáti Magyar Hírlap, 1938. november 13. XIX. évfolyam, 129. szám, 3. KTÁL, *A kárpátaljai ruszinság*. Az Őslakó, 1939. február 19. II. évfolyam, 8. szám, 1.

⁴⁸ OSZK, *Visszajött az Ungvári ezredzászló!* Ungvári Közlöny, LX. évfolyam, 264. szám, 1. Lásd erről még: OSZK, *Ma d. e. 9 órakor ünnepélyes keretek között kitűztük a magyar lobogót a munkácsi városházára!* Kárpáti Híradó, 1938. november 4. XV. évfolyam, 186. szám, 2. OSZK, *A nagyvilágon e kívül...* OSZK, Kárpátalja, 1938. november 9. VI. évfolyam, 32. szám, 1. KTÁL, *Magyar köszöntés!*... Az Őslakó, 1939. január 29. II. évfolyam, 5. szám, 4.

Országos Széchényi Könyvtár Mikrofilmolvasó (OSZK Mikrofilmolvasó)
 Beregi Újság 1938
 Kárpáti Magyar Gazda (Ruszinszkói Magyar Gazda) 1938–39
 Prágai Magyar Hírlap 1938
 Kárpátaljai Területi Allami Levéltár (Державний архів Закарпатської області, KTÁL)
 Az Óslakó 1938–39
 Földmunkás 1938
 Kárpáti Magyar Gazda (Ruszinszkói Magyar Gazda) 1938–39
 Magyar Élet 1938
 Új Közlöny 1938–39
 Nova Szvoboda (Нова Свобода) 1938
 Ruszkij Visztник (Русский Вѣстникъ) 1938–39
 Ruszkij Narodnij Holosz (Русский Народный Голосъ) 1938–39
 Ukrajinszke Szlovo (Українське Слово) 1938

KORABELI KIADVÁNYOK, FELDOLGOZÁSOK, EMLÉKIRATOK, DOKUMENTUMOK

Felvidékünk-honvédségünk (Trianontól-Kassáig). Történelmi eseménysorozat képekkel. Felelős igazgató: Györy Aladár. Budapest, 1939, a Vitézi Rend Zrínyi Csoportjának kiadása, Stádium Sajtóvállalat Rt.

GÁL VILMOS–TAR ATTILA SZILÁRD (2001). *Dokumentumok a XX. század történetéhez.* Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó

SZINAI MIKLÓS–SZÜCS LÁSZLÓ (1963). *Horthy Miklós tüköri iratai.* Budapest, Kossuth Könyvkiadó

TELEKI PÁL (1931). *Időszervi nemzetközi politikai kérdések a politikai földrajz megvilágításában.* Budapest, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda

Карпатська Україна (1938–1939). Збірник архівних документів і матеріалів. Редактори: Делеган М. В., Вискварко С. А. Ужгород, 2009, Карпати

SZAKIRODALOM, TANULMÁNYOK

BRENZOVICS LÁSZLÓ (2010). *Nemzetiségi politika a visszacsatolt Kárpátalján 1939–1940.* Ungvár, Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség

CSANÁDI GYÖRGY (2004). *Sorsfordító évek sodrában.* Ungvár, PoliPrint

DUPKA GYÖRGY (2000). *Kárpátalja magyarsága. Honismereti kézikönyv.* Budapest, a Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága, Makro és Kiss Nyomda Kft.

HALÁSZ MARIANNA (2009). A Kárpátaljai lakosság mindennapjai a korabeli magyar sajtó anyagai alapján az 1920-as években. In: *Társadalomtudományi Szemle*, XI. évfolyam, 3. szám

Kárpátalja 1919-2009 történelem, politika, kultúra. Szerkesztette: Fedinec Csilla, Vehes Mikola. Ungvár, 2010, Argumentum MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete, Ungvári Nemzeti Egyetem Politikai Regionalizmus Kutatóintézete

Magyarország és a nagyhatalmak a 20. században. Főszerkesztő: Romsics Ignác. Budapest, 1995, Teleki László Alapítvány

Magyarország helye a 20. századi Európában. Szerkesztette: Pritz Pál, Sipos Balázs, Zeidler Miklós. Budapest, 2002, Akaprint Nyomda

Mítoszok, legendák, tévhitek a 20. századi magyar történelemről. Főszerkesztő: Romsics Ignác. Budapest, 2005, Osiris Kiadó

MOLNÁR D. ISTVÁN–MOLNÁR JÓZSEF–VEHES MIKOLA–OSZTAPEC JURIJ–OFINCINSZKIJ ROMÁN–TOKAR MARIAN–FEDINEC CSILLA–CSERNICKÓ ISTVÁN: Хроніка Закарпаття (1867-2010). *Kárpátalja évszámokban (1867–2010).* Нпуково-дослідний інститут політичної регіоналістики. Серія „Studia Regionalistica” Ужгород, 2011, видавництво УжНУ „Говерла”

ORMOS MÁRIA (2003). *A történelem és a történettudományok.* Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó

- SIMON ATTILA (2010). *Egy rövid esztendő krónikája. A szlovákiai magyarok 1938-ban*. Somorja, Fórum Kisebbségkutató Intézet
- SZABÓ JÓZSEF–M. SZABÓ MIKLÓS (2008). *A magyar katonai repülés története 1938–2008*. Budapest, Zrínyi Kiadó
- SZÓKE DOMONKOS (2002). *Szellem és politika. Elemzések és elmélkedések a két világháború közötti Magyarországról*. Debrecen, Kapitális Bt.
- TILKOVSKY LÓRÁNT (1967). *Revízió és nemzetiségpolitika Magyarországon (1938–1941)*. Budapest, Akadémiai Kiadó
- VARGA ÉVA (2000). Beszéd a határon. A szlovákiai és magyarországi határ menti sajtó 1918–1938 között. In: *Regio, Kisebbség, Politika, Társadalom*. 11. évfolyam, 4. szám
- VITÉZ KOLLÁNYI KÁROLY (2005). *Kárpáti trilógia*. Pomáz, Kráter Műhely Egység
- ZUBÁNIC LÁSZLÓ (szerk.) (2011). *A magyar–ukrán közös múlt és jelen: összekötő és elválasztó „fehér foltok”. Спільне українсько-угорське минуле і сьогодення: „білі плями”, що віддаляють та об’єднують*. Beregszász–Ungvár, Intermix Kiadó
- БЕНЕДЕК, АНДРАШ Ш.: Сосідь добрі втеляки. Русині gens fidelissima. Ужгород, 2001, ПоліПрінт
- ВЕГЕШ МИКОЛА–ТОКАР МАРІАН–БАСАРАБ МИХАЙЛО: Карпатська Україна в контексті українського державотворення: навчальний посібник. Ужгород, 2008, Карпати
- ВЕГЕШ, МИКОЛА: Карпатська Україна. Документи і факти. Ужгород, 2004, Карпати
- Закарпаття під угорщиною 1938–1944 рр. Редактори: Маркус Василь, Худанич Василь. Нью-Йорк–Чикаго–Ужгород, 1999, Гражда–Карпати
- ОЛЕШИН, АНДРІЙ: Історія Закарпаття. Посібник з краєзнавства. Мукачево, 2009, «Карпатська вежа»
- ПОПОВИЧ, П. П.: За волю і возз’єднання. Ужгород, 2008, КП «Ужгород міська друкарня»
- СТЕРЧО, ПЕТРО: Карпато-Українська держава. Львів, 1994, Атлас

INTERNETES FORRÁSOK

- EILER FERENC: *A népszövetségi nemzetközi kisebbségvédelmi rendszer működése az első években.* http://adatbank.transindex.ro/regio/kisebbssegkutatas/pdf/I_fej_09_Eiler.pdf (2014. 01. 27.)
- <http://adatbank.sk/lexikon/magyar-sajto-19181945/> (2014. 02. 28.)
- NESZMÉRI CSILLA: *A két világháború közötti Szlovéniai sajtó története.* [HTTP://WWW.PROMINORITATE.HU/FOLYOIRATOK/2009/PROMINO09-4-03-NESZMERI.PDF](http://WWW.PROMINORITATE.HU/FOLYOIRATOK/2009/PROMINO09-4-03-NESZMERI.PDF) (2014. 01. 27.)
- SALLAY GERGELY: *Az autonómiától a revízióig. A csehszlovákiai Egyesült Magyar Párt politikai koncepciójának változása az 1938. évi müncheni válság hatására.* <http://mek.oszk.hu/09300/09396/html/02.htm> (2014. 02. 27.)
- SIMON ATTILA: *A Csehszlovákiai magyar kisebbség helyzete.* http://adatbank.transindex.ro/regio/kisebbssegkutatas/pdf/II_fej_05_Simon.pdf (2014. 04. 28.)
- SIPOS PÉTER: *A kormányzó. Horthy Miklós.* <http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/historia/90-056/ch02.html> (2014. 02. 28.)
- THOMAS VON AHN: *„Új szellem szlovénkén”. Betekintések Szvatkó Pál Csehszlovákiai magyar „Kulturpolitikai Szemlé”-jébe (1937-38).* <http://www.prominoritate.hu/folyoiratok/2009/ProMino09-4-04-Ahn.pdf> (2014. 03. 31.)
- RÁNKI GYÖRGY: *Oszd meg és uralkodj! Kelet-Európai államfők Hitlernél.* <http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/historia/82-03/ch11.htm> (2014. 02. 28.)